

Grzegorz Majchrzak

ORCID: 0000-0002-9267-7769
(Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie)

REFLEKSJE NA TEMAT EDYCJI ŹRÓDEŁ DO HISTORII NSZZ „SOLIDARNOŚĆ”

Celem niniejszego artykułu jest omówienie edycji źródeł do historii NSZZ „Solidarność” z lat osiemdziesiątych XX w. Na wstępie należy poczynić małą, ale bardzo istotną uwagę – nie ograniczy się ono do dokumentów z lat 1980–1981, czyli okresu legalnej działalności Związku, lecz będzie dotyczyć również archiwaliów wytworzonych po 13 grudnia 1981 r., kiedy funkcjonował on najpierw w podziemiu, a później półjawnie. Nie będzie natomiast obejmować materiałów rolniczej „Solidarności”. Będzie to raczej punkt widzenia historyka zainteresowanego korzystaniem z tego typu publikacji niż osoby zajmującej się zawodowo wydawaniem materiałów historycznych, choć oczywiście nie jest mi obce także takie doświadczenie. Najważniejsze pytania, które trzeba tutaj postawić, brzmią: co zostało wydane, a co jeszcze czeka na edycję, jakie są największe braki oraz – *last but not least* – co można, a dokładniej, co jeszcze należałoby zrobić?

Rozważania na temat edycji źródeł dotyczących NSZZ „Solidarność” warto rozпочąć od krótkiego rysu historycznego. Pierwsze dokumenty przedstawiające działalność Związku zaczęto publikować jeszcze w czasie jego legalnego funkcjonowania. Doskonałym tego przykładem jest pozycja wydana już w 1980 r. (i wznowiona w następnym roku), zawierająca treść porozumień podpisanych przez strajkujących robotników z władzami komunistycznymi w Szczecinie (30 sierpnia), Gdańsku (31 sierpnia) oraz Jastrzębiu (3 września), a także statut Związku¹. W 1981 r. ukazał się z kolei zapis rozmów prowadzonych w Stoczni Gdańskiej przez Międzyzakładowy Komitet Strajkowy i przedstawicieli rządu PRL², jak również porozumienia bydgoskiego z kwietnia

¹ *Protokoły porozumień – Gdańsk, Szczecin, Jastrzębie. Statut NSZZ „Solidarność”*, Warszawa 1980.

² *Gdański sierpień 1980. Rozmowy Komisji Rządowej z Międzyzakładowym Komitetem Założycielskim w Stoczni Gdańskiej (23–31 sierpnia 1980 r.)*, Warszawa 1981.

1981 r.³ Opublikowanie tych materiałów wskazywałoby, że liderzy i działacze NSZZ „Solidarność” mieli świadomość potrzeby dokumentowania swojej działalności i historii Związku. Tak jednak niestety z różnych powodów nie było. W tym czasie najważniejsza bowiem była budowa struktur organizacji i koncentracja na bieżącej działalności, a nie jej dokumentowanie (szczególnie w pierwszych tygodniach, a nawet miesiącach istnienia ruchu). Przyczyniło się to do sytuacji, że obecnie największe braki źródeł z okresu legalnego funkcjonowania „Solidarności” dotyczą właśnie ostatnich miesięcy 1980 r. i początku 1981 r. Pewnym przełomem jest w tym przypadku powstanie Agencji Prasowej „Solidarności” podczas I Ogólnopolskiego Zjazdu Prasy Związkowej w Hucie Katowice w dniach 24–25 stycznia 1981 r. Agencja ta od końca stycznia 1981 r. wydawała własny biuletyn („AS. Biuletyn Pism Związkowych i Zakładowych”), w którym zamieszczano m.in. najważniejsze dokumenty Związku czy sprawozdania z posiedzeń jego władz (najpierw Krajowej Komisji Porozumiewawczej, a następnie – od października tego roku – Komisji Krajowej)⁴. Kolejnym krokiem – można powiedzieć, że wręcz milowym – w dokumentowaniu historii ruchu robotniczego było utworzenie w marcu 1981 r. Radia „Solidarność” dla Radiowęzłów Zakładowych Regionu Mazowsze. Wbrew tej nazwie radio (warto przypomnieć, że programy przygotowywano na kasetach magnetofonowych, dystrybuowanych następnie w zakładach pracy) pełniło *de facto* rolę medium ogólnopolskiego, m.in. rejestrowano obrady władz Związku (KKP, KK oraz I Krajowego Zjazdu Delegatów)⁵. Jak duże miało ono znaczenie, pokazuje pierwsze posiedzenie Komisji Krajowej (wybranej podczas I KZD), które rozpoczęło się z opóźnieniem, gdyż członkowie „krajówki” czekali na stołecznych radiowców. Jednak ci – zmęczeni nie tylko codziennym wielogodzinnym nagrywaniem obrad I KZD, lecz także przygotowywaniem na następny dzień godzinnego skrótu z tych rozmów – nie dotarli na posiedzenie władz krajowych Związku.

Systematyczne rejestrowanie przez Radio „Solidarność” dla Radiowęzłów obrad Związku okazało się dla edycji jego źródeł wręcz bezcenne. Z kolei ich publikowanie nie byłoby możliwe, gdyby nie działalność – oczywiście w warunkach podziemnych – Archiwum „Solidarności”, założonego w 1983 r. przez dziennikarzy wspomnianego radia Janinę Jankowską i Marka Owsieńskiego, a także przez szefa Niezależnej Oficyny Wydawniczej NOW-a Grzegorza Bogutę, historyka Andrzeja Paczkowskiego i dziennikarza Wojciecha Adamieckiego. Od 1984 r. wydawało ono (głównie na podstawie nagrań Radia „Solidarność” dla Radiowęzłów, które wnieśli do AS Owsieński i Jankowska) materiały dokumentujące historię NSZZ „Solidarność”. Pierwsza publikacja

³ Porozumienie w Bydgoszczy zawarte 17 kwietnia 1981 r. pomiędzy komisją działającą w imieniu rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Ogólnopolskim Komitetem Strajkowym Niezależnego Samorządowego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność” w Bydgoszczy i Ogólnopolskim Komitetem Założycielskim NSZZ RI „Solidarność” przy udziale Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność”, „Więź” 1981, nr 6, s. 93–95.

⁴ Szerzej na temat Agencji Prasowej „Solidarności” zob. G. Majchrzak, *Rozpracowanie organów kierowniczych NSZZ „Solidarność” przez Służbę Bezpieczeństwa 1980–1982*, Warszawa 2021, s. 222–223.

⁵ Więcej na temat Radia „Solidarność” dla Radiowęzłów Zakładowych Regionu Mazowsze zob. *idem*, *Niezależna działalność radiowa pod szyldem „Solidarności” 1980–1989* [w:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 2: *Ruch społeczny*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 389–396. Obrady I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność” były również rejestrowane przez dwa inne związkowe ośrodki radiowe: w Gdańsku (Radiowa Agencja „Solidarności”) oraz we Wrocławiu (Sekcja Radiowa NSZZ „Solidarność” Region Dolny Śląsk).

Archiwum „Solidarności” zawierała jednak zapis jednego z najgłośniejszych procesów politycznych stanu wojennego, a mianowicie działaczy Międzyzakładowego Komitetu Robotniczego „Solidarności” z początku 1983 r. (ukazała się ona dwa lata później)⁶. W 1986 r. wydano stenogram ostatniego posiedzenia Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”, zakończonego kilkadziesiąt minut przed formalnym wprowadzeniem stanu wojennego. Został on opracowany przez Tomasza Tabakę, a wstęp do niego przygotował Andrzej Paczkowski⁷. W następnych latach ukazały się – nadal w warunkach podziemnych – zapisy kilku obrad władz krajowych Związku (zarówno KKP, jak i KK) z roku 1981⁸. Były one drukowane również po upadku komunizmu, aczkolwiek już pod zmienionym szyldem utworzonego w 1991 r. Stowarzyszenia „Archiwum Solidarności”. Warto dodać, że od 2010 r. SAS współpracowało w tym zakresie z Instytutem Pamięci Narodowej⁹. Trzeba o tym przypomnieć z dwóch powodów. Po pierwsze, działające do dziś SAS nie byłoby w stanie – głównie z powodu skromnych środków finansowych – wydać kolejnych fundamentalnych dla historii Związku dokumentów KKP i KK z lat 1980–1981, zebranych przez Marka Owsieńskiego, a opracowanych przez Tomasza Kozłowskiego¹⁰, oraz stenogramów I KZD przygotowanych do druku przez autora tego artykułu przy współpracy Owsieńskiego oraz Bartosza Kaliskiego, który napisał do nich wstęp¹¹. Po drugie, dzięki niepełnym zapisom posiedzeń KKP z pierwszych miesięcy funkcjonowania Związku, zachowanym w materiałach Służby Bezpieczeństwa (obecnie przechowywanych w IPN), udało się – przynajmniej częściowo – zapełnić tę lukę w dokumentacji władz krajowych NSZZ „Solidarność”. Oprócz powyższych stenogramów staraniem Agnieszki Iwaszkiewicz opublikowano również – w formie elektronicznej – zapisy posiedzeń KKP z 28 i 29 stycznia 1981 r.¹²

⁶ *Proces MRK „S”*, Warszawa 1985.

⁷ *Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 11–12 grudnia 1981 r.*, oprac. T. Tabako, Warszawa 1986.

⁸ *Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 23–24 marca 1981 r.*, Warszawa 1986; *Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 31 III – 1 IV 1981 r.*, Warszawa 1987; *Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 2–3 IX 1981 r.*, Warszawa 1988; *Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 22–23 X 1981 r.*, Warszawa 1987.

⁹ *Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 9–10 kwietnia 1981 r.*, red. T. Tabako, Warszawa 1996; *Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniu 23 kwietnia 1981 r.*, red. T. Tabako, M. Włostowski, Warszawa 1995; *Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniu 4 czerwca 1981 r.*, Warszawa 1995; *Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie 10–12 sierpnia 1981 r.*, oprac. J. Olszek, Warszawa 2010–2011; *Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie 3–4 listopada 1981 r.*, red. T. Tabako, M. Włostowski, Warszawa 1999; *Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 11–12 grudnia 1981 r.*, oprac. T. Tabako, Warszawa 2003 (wznowienie rozszerzone o dokumenty Służby Bezpieczeństwa dotyczące tego posiedzenia); *Narodziny „Solidarności”. Krajowa Komisja Porozumiewawcza 17 września – 10 listopada 1980 r.*, oprac. T. Kozłowski, Warszawa 2013; *Szczezińskie posiedzenie KKP NSZZ „Solidarność”, 18–19 listopada 1980 r.*, oprac. A. Kubaj, Szczecin 2016.

¹⁰ *Dokumenty Krajowej Komisji Porozumiewawczej i Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” (1980–1981)*, wybór M. Owsieński, oprac. T. Kozłowski, Warszawa 2012.

¹¹ *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy*, t. 1: *I tura*, oprac. G. Majchrzak, J.M. Owsieński, Warszawa 2011; *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy*, t. 2, cz. 1: *II tura*, oprac. G. Majchrzak, J.M. Owsieński, Warszawa 2013.

¹² *Posiedzenie Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność” w dniu 28 stycznia 1981 roku w Gdańsku; Posiedzenie Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność” w dniu 29 stycznia 1981 r. w Rzeszowie*, oprac. A. Iwaszkiewicz, <http://archsol.pl/content/Publikacje.html>, dostęp 22 X 2024 r.

Podobnych luk jest niestety więcej i – co gorsza – nie wszystkie ze względu na brak nagrań czy też stenogramów uda się uzupełnić. Jako przykład niech posłuży sytuacja związana z kluczowym dniem dla powstania „Solidarności”, czyli 16 sierpniem 1980 r., kiedy Komitet Strajkowy w Stoczni Gdańskiej zdecydował się na podpisanie porozumienia z dyrekcją zakładu, co oznaczało zakończenie protestu rozpoczętego dwa dni wcześniej. Owszem, zapis negocjacji z dni 14–16 sierpnia (w opracowaniu Andrzeja Drzycimskiego i Tomasza Skutnika) ukazał się w drugiej połowie lat osiemdziesiątych – najpierw na emigracji¹³, a następnie w kraju pod nieco zmienionym tytułem¹⁴. Nie obejmuje on jednak całości rozmów prowadzonych w tym okresie. Paradoksalnie przebieg ich ostatnich godzin, których brakuje we wspomnianych publikacjach, znamy jedynie dzięki zapiskom dziennikarza „Trybuny Ludu” Tadeusza Strumffa wydanym w 1981 r.¹⁵, a po latach – w roku 2015 – wznowionym staraniem Europejskiego Centrum Solidarności¹⁶. Nie ukazały się również zapisy niektórych obrad KKP z 1981 r., o tych z 1980 r. – które nie były rejestrowane przez związkowych radiowców – nie wspominając. Nie można jednak wykluczyć, że takie nagrania zachowały się w zbiorach prywatnych – zarówno uczestników posiedzeń KKP (określanych mianem jej członków), jak i ich obserwatorów. Obradowano bowiem – z pewnymi wyjątkami – przy „otwartych drzwiach”. Niestety nie można obecnie ustalić, czy tego rodzaju nagrania rzeczywiście gdzieś są przechowywane. Nic natomiast nie stoi na przeszkodzie odtworzeniu przebiegu części posiedzeń władz Związku (np. Prezydium Komisji Krajowej) z końca 1981 r. Wynika to z faktu, że w zasobie Instytutu Pamięci Narodowej znajdują się nagrania Służby Bezpieczeństwa wykonane – niestety nie wiadomo, czy przez jej funkcjonariuszy, czy też przez jej tajnych współpracowników – w hotelu „Solec” w Warszawie w dniu 2 grudnia 1981 r., a także nagranie (nagrania) agenta (agentów SB) fragmentów posiedzenia Prezydium KK i przewodniczących zarządów regionów w Radomiu, które odbyło się dzień później¹⁷. Fragmenty tego ostatniego były już zresztą publikowane, zarówno w podziemiu¹⁸, jak i po roku 1989¹⁹. Tym niemniej warto je porównać oraz ewentualnie poprawić lub uzupełnić o zachowane w IPN nagranie (nagrania). Inaczej wygląda sytuacja z posiedzeniem Prezydium Komisji Krajowej w hotelu „Solec”, którego zapis nigdy nie został opublikowany.

O ile w przypadku dokumentów ze szczebla ogólnopolskiego z okresu wrzesień 1980 r. – grudzień 1981 r. możemy mówić o większych lub mniejszych brakach, o tyle stan zachowania materiałów z poszczególnych regionów Związku jest już zdecydowanie gorszy. Tego typu publikacje należą do rzadkości, choć już w 1981 r. zostały wydane uchwały Regionu Gorzów Wielkopolski przyjęte od 26 kwietnia do

¹³ *Zapis rokowań gdańskich. Sierpień 1980*, oprac. A. Drzycimski, T. Skutnik, Paryż [około 1987].

¹⁴ *Zapis wydarzeń Gdańsk – Sierpień 1980. Dokumenty*, oprac. A. Drzycimski, T. Skutnik, Warszawa 1999.

¹⁵ T. Strumff, *Początki*, „Meritum” 1981, nr 1, s. 135–150.

¹⁶ *Idem*, *A z drugiej strony*, „Wolność i Solidarność” 2015, nr 8, s. 144–158.

¹⁷ Posiedzenie radomskie, a dokładniej jego fragmenty, zarejestrowało niezależnie od siebie dwóch tajnych współpracowników SB – szef pilskiej „Solidarności” Eligiusz Naszkowski (TW ps. „Grażyna”) oraz stojący na czele Związku w Słupsku Wojciech Zierke (TW ps. „Jola”). Więcej na ten temat zob. G. Majchrzak, *Taśmy radomskie*, „Wolność i Solidarność” 2013, nr 6, s. 176–184.

¹⁸ *Radom – 3 grudnia 1981*, „Krytyka” 1986, nr 21, s. 59.

¹⁹ *Bój to będzie ich ostatni*, „Wolność i Solidarność” 2013, nr 6, s. 95–160.

13 sierpnia 1981 r.²⁰ Po 1989 r. wydano jedynie: wybór dokumentów „Solidarności” śląsko-dąbrowskiej przygotowany przez Jarosława Neję i Tomasza Kurpiera²¹, materiały z Małopolski w opracowaniu Marcina Orskiego, Adama Rolińskiego oraz Ewy Zajęc²², z Regionu Gorzów Wielkopolski – dwa tomy przygotowane przez Dariusza A. Rymara²³, a z Oddziału Związku w Siedlcach – źródła opracowane przez Agnieszkę Andrzejewską²⁴. Niewiele ukazało się też materiałów z mniejszych struktur terenowych. Warto w tym miejscu wspomnieć m.in. te dotyczące Pułtuska pod redakcją Bożeny Potyraj oraz Krzysztofa Wiśniewskiego²⁵ czy Jarocina, przygotowane przez Romana Wojtkowiaka²⁶. Opublikowano również pozycje, które obejmują nie tylko dokumenty Związku, lecz także materiały drugiej strony (partyjne lub SB), dotyczące Regionu Konin – staraniem Konrada Białeckiego oraz Waldemara Handkego²⁷, Ziemi Radomskiej (w latach 1980–1989) – zebrane i przygotowane do druku przez Marka Wierzbickiego²⁸, Regionu Elbląskiego – dzieło Karola Nawrockiego²⁹, czy Lubelszczyzny – w opracowaniu Małgorzaty Chomy-Jusińskiej i Marcina Dąbrowskiego³⁰. W innych przypadkach są to z kolei tylko dokumenty bezpieki. W tym miejscu należy wspomnieć przede wszystkim o trzech tomach materiałów gdańskiej SB, wytworzonych w ramach sprawy obiektywnej pod kryptonimem „Klan”, czyli rozpracowania Regionu Gdańskiego NSZZ „Solidarność”. Tom pierwszy został opracowany przez Marzenę Kruk i Radosława Żydonika, przy współpracy Sławomira Cenckiewicza³¹, drugi, dotyczący I KZD w hali „Olivia” w Gdańsku, przez Dominika Sokołowskiego i ponownie Żydonika³², trzeci zaś, zawierający dokumenty z okresu październik 1981 r. – listopad 1983 r., już samodzielnie przez Żydonika³³. Trzeba także przypomnieć o jednej z pierwszych tego rodzaju publikacji, czyli dokumentach rzeszowskiej

²⁰ *Katalog uchwał Zarządu Regionalnego NSZZ „Solidarność” w Gorzowie Wlkp.*, Gorzów Wielkopolski 1981.

²¹ T. Kurpierz, J. Neja, „Solidarność” śląsko-dąbrowska 1980–1981. Szkic do monografii i dokumenty własne, Katowice 2021.

²² „Solidarność” Małopolska 1980–1981, wybór i oprac. M. Orski, A. Roliński, E. Zajęc, Kraków 2006.

²³ *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” w Regionie Gorzów Wielkopolski w dokumentach*, t. 1: 1980–1981, oprac. D.A. Rymar, Gorzów Wielkopolski 2011; *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” w Regionie Gorzów Wielkopolski w dokumentach*, t. 2: Uzupełnienia za lata 1980–1981, oprac. D.A. Rymar, Gorzów Wielkopolski 2012.

²⁴ A. Andrzejewska, *NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze – Oddział w Siedlcach. Kalendarium i wybór dokumentów*, cz. 1: *Od nadziei do interny*, Siedlce 2015.

²⁵ *Pułuska „Solidarność” 1980–1981. Wspomnienia i dokumenty*, red. i oprac. B. Potyraj, K. Wiśniewski, Pułtusk 2011.

²⁶ W. Wojtkowiak, *Solidarność jarocińska w dokumentach*, Poznań – Kalisz 2010.

²⁷ *NSZZ „Solidarność” Region Konin. Wybór dokumentów*, t. 1: (1980–1981), oprac. K. Białecki, W. Handke, Poznań 2012.

²⁸ „Solidarność” Ziemia Radomska w dokumentach 1980–1989, oprac. M. Wierzbicki, Lublin 2011.

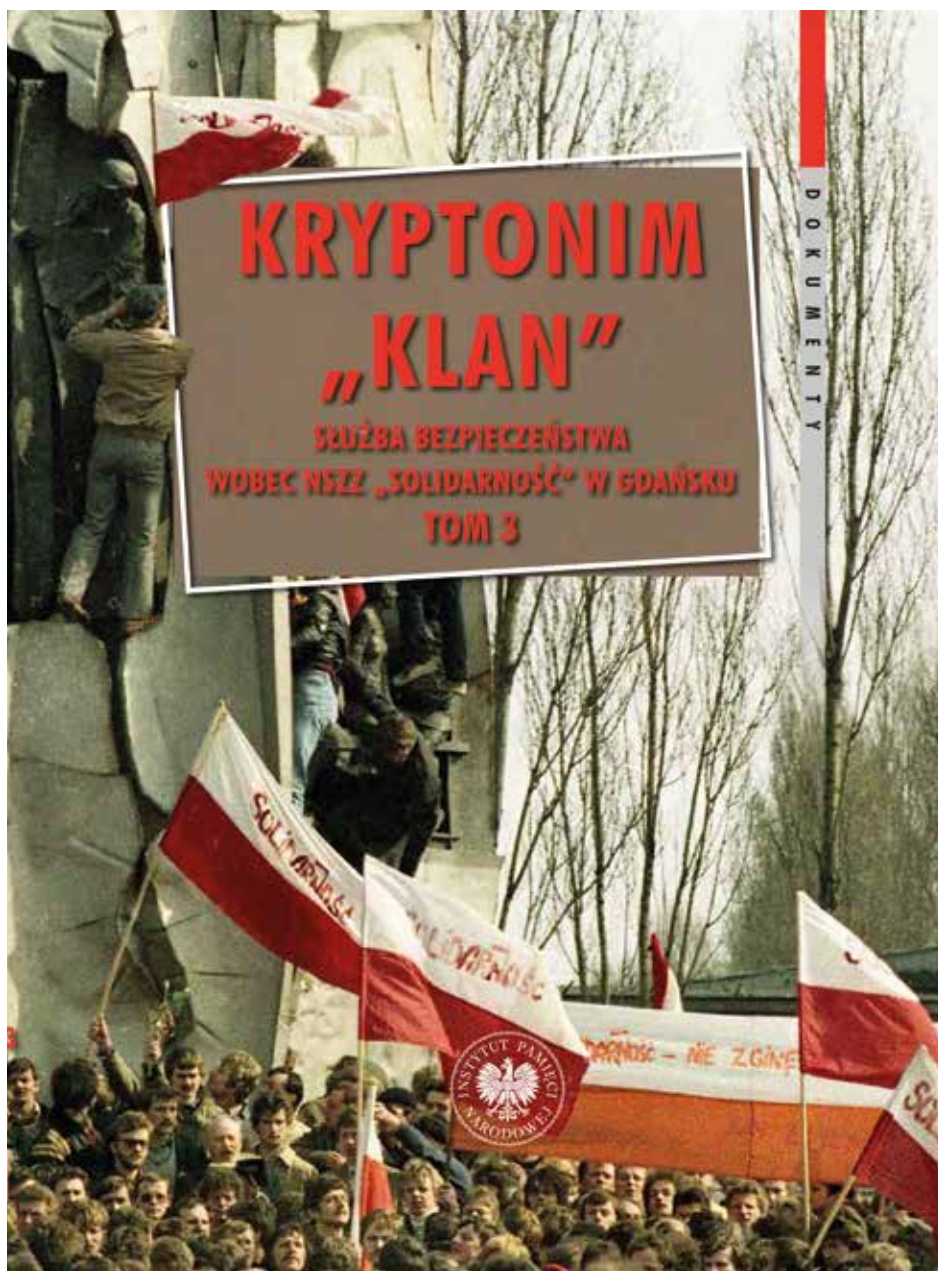
²⁹ K. Nawrocki, *Wokół elbląskiej „Solidarności”. Dokumenty*, Gdańsk 2011.

³⁰ *NSZZ „Solidarność” na Lubelszczyźnie*, oprac. M. Choma-Jusińska, M. Dąbrowski, Lublin 2011.

³¹ *Kryptonim „Klan”. Służba Bezpieczeństwa wobec NSZZ „Solidarność” w Gdańsku*, t. 1: *Wrzesień 1980 – wrzesień 1981*, oprac. M. Kruk, R. Żydonik, współpraca S. Cenckiewicz, Warszawa – Gdańsk 2010.

³² *Kryptonim „Klan”. Służba Bezpieczeństwa wobec NSZZ „Solidarność” w Gdańsku*, t. 2: *I Krajowy Zjazd Delegatów*, oprac. D. Sokołowski, R. Żydonik, Gdańsk – Warszawa 2019.

³³ *Kryptonim „Klan”. Służba Bezpieczeństwa wobec NSZZ „Solidarność” w Gdańsku*, t. 3: *Październik 1981 – listopad 1983*, oprac. R. Żydonik, Gdańsk – Warszawa 2024.

Okladka tomu 3 wydawnictwa Kryptonim „Klan”. Służba Bezpieczeństwa wobec NSZZ „Solidarność” w Gdańsku

SB z lat 1980–1989, które do druku przygotowali Jan Draus i Zbigniew Nawrocki³⁴. Później ukazały się też meldunki krośnieńskiej SB na temat podkarpackiej „Solidarności”, opracowane przez Stanisława Fryca³⁵, materiały gromadzone przez bezpiekę w Lesznie w ramach rozpracowania miejscowego Związku w edycji Handkego³⁶ oraz podobna dokumentacja z lat 1980–1989 dotycząca Bełchatowa, którą zredagował Dariusz Rogut³⁷. Bardzo ciekawą pozycją jest również swoista kronika funkcjonowania „Solidarności” w Regionie Pomorze Zachodnie zawarta w raportach tajnego współpracownika szczecińskiej Służby Bezpieczeństwa Franciszka Skwierczyńskiego. Dokumenty poprzedza kilkudziesięciostronicowy opis jego agenturalnej działalności. Publikacja jest efektem prac Przemysława Benkena, Magdaleny Dźwigał oraz Marcina Stefaniaka³⁸. Ukazał się także obszerny tom dokumentów SB dotyczących Regionu Małopolska NSZZ „Solidarność” w latach 1980–1990, opracowany przez Cecylię Kutę (ze wstępem Jarosława Szarka)³⁹, czy Regionu Ziemia Łódzka, przygotowany przez Sebastiana Pilarskiego oraz Roberta Rabieę⁴⁰. Natomiast dokumenty SB oraz PZPR na temat ślupskiej „Solidarności” w latach 1980–1990 zebrał i opracował Igor Hałagida⁴¹. Ponadto Jakub Kufel oraz Przemysław Ruchlewski wydali tom źródeł z obserwacji przez bezpiekę Stoczni Gdańskiej w czasie strajku w sierpniu 1980 r.⁴² Interesującym z kolei połączeniem dokumentów Związku i materiałów SB jest publikacja Tomasza Gąsowskiego i Adama Rolińskiego dotycząca „Solidarności” na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1980–1989⁴³. Jak zatem widać, dotychczas nie ukazały się drukiem – przynajmniej zebrane w jednym tomie – dokumenty wielu najważniejszych regionów Związku, np. Dolnego i Górnego Śląska, Gdańska czy Mazowsza. Lukę tę w niewielkiej tylko części uzupełniają wspomniane wcześniej publikacje materiałów władz (głównie SB), które oprócz własnych opracowań i analiz zawierają także wybrane materiały „Solidarności”. Problem w tym, że – o czym na koniec warto wspomnieć – edycje dokumentacji resortowej nie zawsze są udane. Ten stan rzeczy dobitnie ilustruje pozycja internetowa dotycząca opozycji i oporu społecznego w Regionie Częstochowskim w latach 1980–1990, przygotowana przez księdza

³⁴ *Przeciw „Solidarności” 1980–1989. Rzeszowska opozycja w tajnych archiwach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, wybór i oprac. J. Draus, Z. Nawrocki, Rzeszów 2000.

³⁵ *Od strajków sierpniowych po stan wojenny. NSZZ „Solidarność” na Podkarpaciu w meldunkach sytuacyjnych KW MO w Krośnie oraz dokumentach i fotografiach*, red. S. Fryc, Jasło 2012.

³⁶ *Kryptonim „Pajęczyna”. Sprawa obiektowa na MKZ NSZZ „Solidarność” w Lesznie. Dokumenty*, wstęp i oprac. W. Handke, Poznań – Leszno 2008.

³⁷ *NSZZ „Solidarność” w Bełchatowie w dokumentach Służby Bezpieczeństwa w latach 1980–1989*, red. D. Rogut, Bełchatów 2010.

³⁸ P. Benken, M. Dźwigał, M. Stefaniak, *Franciszka Skwierczyńskiego „tajna kronika” szczecińskiej „Solidarności” w latach 1980–1982*, Szczecin – Warszawa 2020.

³⁹ *NSZZ „Solidarność” Małopolska w materiałach Służby Bezpieczeństwa. Wybór dokumentów*, oprac. C. Kuta, Kraków 2011.

⁴⁰ *NSZZ „Solidarność” w regionie łódzkim w dokumentach Służby Bezpieczeństwa 1980–1981*, oprac. S. Pilarski, R. Rabiega, Warszawa – Łódź 2010.

⁴¹ I. Hałagida, *NSZZ „Solidarność” Regionu Ślupskiego (1980–1990)*, t. 2: *Dokumenty Komitetu Wojewódzkiego PZPR i Służby Bezpieczeństwa*, Gdańsk 2011.

⁴² *Operacja „Brama”. Komunikaty SB z obserwacji Bramy nr 2 Stoczni Gdańskiej*, oprac. J. Kufel, P. Ruchlewski, „Wolność i Solidarność” 2015, nr 8, s. 189–219.

⁴³ *„Solidarność” Uniwersytetu Jagiellońskiego 1980–1989. Wybór dokumentów*, wstęp i oprac. T. Gąsowski, A. Roliński, Kraków 2010.

Władysława Piotra Włazłaka. Zawiera ona bowiem obszerny, lecz dość przypadkowy wybór dokumentów z rozpracowania „Solidarności” w Częstochowie i Radomsku⁴⁴.

W przypadku materiałów dotyczących najważniejszych wydarzeń z okresu legalnego funkcjonowania Związku również mamy do czynienia z poważnymi brakami, chociaż z pewnymi wyjątkami. Jednym z nich jest tzw. kryzys bydgoski z marca 1981 r., spowodowany pobiciem przez funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej działaczy bydgoskiej „Solidarności” (zarówno robotniczej, jak i rolniczej) zaproszonych na sesję Wojewódzkiej Rady Narodowej, po nagłym jej przerwaniu przed punktem, na który specjalnie przybyli. Był to największy, a w każdym razie najgłośniejszy kryzys w stosunkach Związku z władzami komunistycznymi w tzw. karnawale solidarnościowym, czyli przed wprowadzeniem stanu wojennego. W 1987 r., a więc jeszcze w podziemiu, staraniem Archiwum „Solidarności” ukazał się tom dokumentów i relacji poświęconych sprawie bydgoskiej, zebranych przez Krzysztofa Czabańskiego⁴⁵, natomiast ponad 25 lat później – w 2013 r. – znacznie obszerniejsza edycja przygotowana do druku przez Roberta Gajosa, Krzysztofa Osińskiego i Piotra Rybarczyka⁴⁶. Jedynie w formie elektronicznej został wydany przez Stowarzyszenie „Archiwum Solidarności” zapis posiedzenia Sądu Najwyższego z 10 listopada 1980 r., który rozpatrywał kwestię rejestracji NSZZ „Solidarność”⁴⁷. Nie ukazał się natomiast – przynajmniej w formie drukowanej – ani jeden stenogram z posiedzeń władz Związku na szczeblu regionalnym, np. z walnych zebrań delegatów, które odbywały się w 1981 r. w całym kraju. Opublikowano – jeszcze przed wprowadzeniem stanu wojennego – jedynie dwutomowy informator o delegatach na I WZD Regionu Mazowsze⁴⁸. Natomiast dzięki zaangażowaniu Stowarzyszenia „Archiwum Solidarności” ukazały się w opracowaniu Jacka Galewskiego (tylko w wersji elektronicznej na stronie SAS) stenogramy II Walnego Zebrania Delegatów Regionu Mazowsze z grudnia 1981 r.⁴⁹

Najgorzej sytuacja kształtuje się w przypadku dokumentów dotyczących poszczególnych branż Związku. Z przykrością należy stwierdzić, że edycje źródeł im poświęcone należą do rzadkości. Staraniem Jacka Żurka wyszedł wybór materiałów do historii

⁴⁴ W.P. Włazłak, „Solidarność”, *opozycja i opór społeczny w Regionie Częstochowskim w dokumentach Służby Bezpieczeństwa (1980–1990). Wybór dokumentów*, Częstochowa 2012, <https://bibliotekanaauki.pl/books/2035893>, dostęp 22 X 2024 r.

⁴⁵ *Bydgoszcz – marzec 1981. Dokumenty, komentarze, relacje*, oprac. K. Czabański, Warszawa 1987.

⁴⁶ *Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, t. 2: *Dokumenty*, oprac. R. Gajos, K. Osiński, P. Rybarczyk, Bydgoszcz – Gdańsk – Warszawa 2013.

⁴⁷ *Ku rejestracji NSZZ „Solidarność”. Wydarzenia w Sądzie Najwyższym 10 listopada 1980 r. Stenogram*, <http://archsol.pl/content/Publikacje.html>, dostęp 22 X 2024 r.

⁴⁸ *Pierwsze Walne Zebranie Delegatów. Listy wyborcze kandydatów na: przewodniczącego zarządu, do zarządu część I i II, do komisji rewizyjnej, na delegatów na zjazd związku część I i II*, Warszawa 1981 oraz *Pierwsze Walne Zebranie Delegatów. Charakterystyki kandydatów do list wyborczych na: przewodniczącego zarządu, do zarządu część I i II, do komisji rewizyjnej, na delegatów na zjazd związku część I i II*, Warszawa 1981. Obie pozycje zostały wydane przez NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze na I WZD, który odbywał się w czerwcu 1981 r.

⁴⁹ Zob. J. Galewski, *Wstęp do stenogramu Drugiego Walnego Zebrania Delegatów NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze 5–6 grudnia 1981 r.*, Warszawa 2005; *Drugie Walne Zebranie Delegatów NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze 5–6 grudnia 1981 r. Część I stenogramu*, oprac. J. Galewski, Warszawa 2005; *Drugie Walne Zebranie Delegatów NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze 5–6 grudnia 1981 r. Część II stenogramu*, oprac. J. Galewski, Warszawa 2005 oraz *Biogramy do stenogramu Drugiego Walnego Zebrania Delegatów NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze 5–6 grudnia 1981 r.*, [oprac. J. Galewski, Warszawa 2005], <http://archsol.pl/content/Publikacje.html>, dostęp 22 X 2024 r.

„Solidarności” Oświaty i Wychowania do roku 1989⁵⁰, a dzięki zaangażowaniu Jacka Luszniwicza oraz Andrzeja Zawistowskiego tom dokumentów NSZZ „Solidarność” dotyczących kwestii gospodarczych, aczkolwiek jedynie do końca czerwca 1981 r.⁵¹ Należy żałować, że chociaż od opublikowania tej pozycji upłynęło już ponad 15 lat, nie doczekaliśmy się jej kontynuacji.

Jeśli chodzi o podziemną „Solidarność”, zostały wydane najważniejsze dokumenty władz krajowych czy też ponadregionalnych (Ogólnopolskiego Komitetu Oporu, Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność”, Tymczasowej Rady oraz Krajowej Komisji Wykonawczej), które zebrał i przygotował do druku Jan Olaszek⁵². Nie dysponujemy tutaj stenogramami z posiedzeń, co jest całkowicie zrozumiałe, szczególnie w odniesieniu do struktur konspiracyjnych (OKO, TKK). Niestety jeszcze gorzej wygląda sytuacja innych solidarnościowych struktur podziemnych, dla których edycje dokumentów są nieliczne. Takim chlubnym wyjątkiem jest Gorzów Wielkopolski, gdzie w dwóch oddzielnych tomach (dla okresu 1982–1986 oraz 1986–1990) dokumentację (uchwały, apele itp.) regionalnych władz Związku zebrał i opracował D.A. Rymar⁵³. Publikacji w formie aneksu do książki Czesława Brzozy, Waldemara Bukowskiego, Adama Rolińskiego, Zbigniewa Solaka i Wojciecha Wiśniewskiego *Solidarność Małopolska w podziemiu. Solidarność Regionu Małopolska w latach 1981–1989* doczekały się też dokumenty podziemnych władz tego regionu⁵⁴. W przypadku Regionu Mazowsze tę lukę częściowo wypełniają materiały z Archiwum Wiktora Kulerskiego, przygotowane do druku przez Olaszka. Jest to jednak głównie korespondencja pozwalająca śledzić kulisy funkcjonowania podziemnych władz tego regionu⁵⁵. Niewiele lepiej wygląda sytuacja, jeśli chodzi o źródła organizacji podziemnych szczebla międzyzakładowego. Tutaj godny odnotowania jest działający w Warszawie Międzyzakładowy Robotniczy Komitet „Solidarności”, któremu obszerną pracę zawierającą relacje, dokumenty własne i SB poświęcił Tadeusz Ruzikowski⁵⁶. Wydane również zostały – w opracowaniu Rafała Reczka – materiały dotyczące Radia „Solidarność” Regionu Wielkopolska⁵⁷.

Pewne uzupełnienie wspomnianych wyżej braków stanowią edycje dokumentów bezpieki na temat działalności podziemia w latach osiemdziesiątych XX w., często zresztą zawierające m.in. jego materiały. Problem w tym, że cały czas nie ukazały się pozycje dotyczące kluczowych regionów, m.in. Mazowsza czy Dolnego i Górnego

⁵⁰ *Wybór źródeł do historii „Solidarności” Oświaty i Wychowania 1980–1989*, oprac. J. Żurek, Warszawa 2000.

⁵¹ *Sprawy gospodarcze w dokumentach pierwszej Solidarności*, t. 1: 16 sierpnia 1980 – 30 czerwca 1981, oprac. J. Luszniwicz, A. Zawistowski, Warszawa 2008.

⁵² *Dokumenty władz NSZZ „Solidarność” 1981–1989*, oprac. J. Olaszek, Warszawa 2010.

⁵³ *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” w Regionie Gorzów Wielkopolski w dokumentach*, t. 3: 1982–1986, oprac. D.A. Rymar, Gorzów Wielkopolski 2012; *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” w Regionie Gorzów Wielkopolski w dokumentach*, t. 4: 1986–1990, Gorzów Wielkopolski 2014.

⁵⁴ *Dokumenty naczelnich struktur regionalnych „Solidarności” Małopolska* [w:] *Solidarność Małopolska w podziemiu. Solidarność Regionu Małopolska w latach 1981–1989*, oprac. C. Brzoza, W. Bukowski, A. Roliński, Z. Solak, W.W. Wiśniewski, Kraków 1991, s. 37–210.

⁵⁵ *Archiwum Wiktora Kulerskiego. Dokumenty podziemnej „Solidarności” 1982–1986*, oprac. J. Olaszek, Warszawa 2018.

⁵⁶ T. Ruzikowski, *Międzyzakładowy Robotniczy Komitet Solidarności. Relacje i dokumenty*, Warszawa 2015.

⁵⁷ R. Reczek, *Radio Solidarność Regionu Wielkopolska. Dokumenty*, Poznań 2008.

Śląska. O książkach na temat Rzeszowa⁵⁸, Małopolski⁵⁹ i Bełchatowa⁶⁰ była już mowa. Z kolei tom dokumentów dotyczących Płocka opracował Jacek Pawłowicz⁶¹, a strajków w Szczecinie w 1988 r. – Artur Kubaj oraz Paweł Knap⁶². Warto jeszcze dodać, że w przywołanej wcześniej publikacji Hałagidy oprócz dokumentów komunistycznego aparatu represji odnajdziemy także materiały partyjne⁶³. Nie można w tym miejscu nie wspomnieć o zapisie najgłośniejszych procesów politycznych działaczy solidarnościowego podziemia lat osiemdziesiątych: Międzyzakładowego Robotniczego Komitetu „Solidarności”⁶⁴, Radia „Solidarność”⁶⁵ czy Janusza Pałubickiego⁶⁶. Publikacje te są efektem prac Archiwum „Solidarności” i wszystkie ukazały się jeszcze w podziemiu.

Wnioski końcowe

1) Zdecydowanie lepiej wygląda sytuacja dotycząca edycji dokumentów z początkowego okresu działalności NSZZ „Solidarność” (1980–1981) niż z lat nielegalnego funkcjonowania Związku (najpierw w podziemiu, a następnie półjawnie), czyli od 1981 do 1989 r.

2) Pozostało jeszcze dużo materiałów do okresu tzw. solidarnościowego – szczególnie na szczeblu regionalnym – których wydanie jest (przynajmniej jeśli chodzi o najważniejsze regiony „Solidarności”) celowe.

3) Poziom opracowania naukowego źródeł do historii NSZZ „Solidarność” jest oczywiście dość zróżnicowany. Jednak od aparatu naukowego ważniejsza jest kompletność publikowanych dokumentów. Odmienny jest też dobór dokumentacji, o czym świadczy wspomniana publikacja internetowa autorstwa ks. Włazłaka.

4) Najważniejszymi problemami związanymi z edycjami źródeł proveniencji solidarnościowej są:

a) niekompletność dokumentacji – zarówno z okresu tzw. karnawału „Solidarności”, jak i – przede wszystkim – jej działania w podziemiu (m.in. niemal całkowitemu zniszczeniu uległo archiwum Regionu Mazowsze);

b) rozproszenie dokumentacji – szczególnie dla okresu po 13 grudnia 1981 r.

5) Pozostałe niedogodności edycyjne przy tych wymienionych w punkcie 4. (np. błędy językowe czy w nazwach poszczególnych struktur związku, a nawet – w odniesieniu do komórek samorządowych – czasem wręcz niepoprawna ich identyfikacja) wydają się mniej istotne.

6) Poważną trudnością jest brak ośrodków zainteresowanych wydaniem tych dokumentów. Te, które decydują się na te ważne, lecz zazwyczaj niedoceniane (również przez historyków) przedsięwzięcia, można by policzyć na palcach jednej ręki. W przypadku edycji źródeł proveniencji solidarnościowej kluczową organizacją było Archiwum

⁵⁸ *Przeciw „Solidarności” 1980–1989...; NSZZ „Solidarność” Małopolska w materiałach...*

⁵⁹ *NSZZ „Solidarność” Małopolska w materiałach...*

⁶⁰ *NSZZ „Solidarność” w Bełchatowie...*

⁶¹ *Nieznane świadectwa. Opozycja i opór społeczny w województwie płockim w tajnych dokumentach Służby Bezpieczeństwa*, oprac. J. Pawłowicz, Toruń 2005.

⁶² „Nic tu nie jest nielegalne”. Sierpień '88 w dokumentach szczecińskiej Służby Bezpieczeństwa, red. P. Knap, A. Kubaj, Szczecin 2009.

⁶³ I. Hałagida, *NSZZ „Solidarność” Regionu Śląskiego (1980–1990)*, t. 2...

⁶⁴ *Proces MRK „S”...*

⁶⁵ *Proces Radia Solidarność (24 stycznia – 17 lutego '83)*, Warszawa 1983.

⁶⁶ *Zapis procesu Janusza Pałubickiego 19 XI 1983 – 16 XII 1983*, Warszawa 1986.

„Solidarności”, a następnie Stowarzyszenie „Archiwum Solidarności”. Z czasem jego możliwości – głównie ze względów finansowych – znacznie zmalały. Na szczęście rolę wiodącego ośrodka publikującego edycje tych źródeł przejął Instytut Pamięci Narodowej, który wydaje też – co nie może dziwić – najwięcej prac z materiałami proveniencji bezpieczeniackiej (przede wszystkim Służby Bezpieczeństwa), będących po części uzupełnieniem archiwaliów Związku.

7) Skoro zostały wymienione przeszkody, które stoją przed przyszłymi edytorami dokumentów „Solidarności”, m.in. braki i rozproszenie źródeł, ograniczone finansowanie itp., warto wspomnieć o możliwościach i perspektywach. Ciągłe można odnaleźć interesujące i cenne materiały do historii „Solidarności”, które dotychczas nie zostały opublikowane. Znajdują się one zarówno w zasobie IPN, jak i innych instytucji. Doskonałym przykładem może być ponad 30 kaset przechowywanych w Oddziałowym Archiwum IPN w Krakowie, na których zarejestrowano posiedzenia Zarządu Regionu Małopolska NSZZ „Solidarność” z 1981 r., czy wspomniane wcześniej nagrania obrad Prezydium Komisji Krajowej w hotelu „Solec” w dniu 2 grudnia 1981 r. Należy do nich zaliczyć także dokumenty znajdujące się w Instytucie dotyczące przygotowywanego przez „Armenię” (głęboko zakomspirowane zaplecze techniczno-organizacyjne Regionalnego Komitetu Wykonawczego Mazowsze⁶⁷) w 1985 r. zjazdu podziemnej „Solidarności” pod kryptonimem „Grobla” (w tym przeprowadzonych w związku z nim w warunkach podziemnych przez socjologów pod kierownictwem Barbary Fedyszak-Radziejowskiej badań ankietowych na temat stanu podziemnej „Solidarności” i nastrojów jej działaczy) czy stenogramy posiedzeń Sieci Organizacji Zakładowych NSZZ „Solidarność” Wiodących Zakładów Pracy. Z kolei w Stowarzyszeniu Archiwum „Solidarności” odnajdziemy np. nagrania obrad Komisji Programowej I KZD czy obszerną dokumentację dźwiękową ze strajków z 1988 r., a w Ośrodku KARTA stenogramy podziemnych audycji warszawskiego Radia „Solidarność” z lat 1982–1989.

8) Warto pomyśleć o stworzeniu bazy (katalogu) materiałów do dziejów Związku, które nie zostały dotąd wydane drukiem czy też opublikowane w Internecie.

9) Dobrą praktyką – szczególnie przy postępującej cyfryzacji – byłoby zamieszczenie w sieci dotychczas opracowanych dokumentów. Znacząco zwiększyłoby to ich dostępność, a także stwarzałoby możliwość ich szerszego wykorzystania.

10) Optymalnym rozwiązaniem byłoby nawiązanie współpracy w tym zakresie przez instytucje zajmujące się dokumentowaniem działalności NSZZ „Solidarność”.

Bibliografia

Źródła publikowane

- I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy*, t. 1: *I tura*, oprac. G. Majchrzak, J.M. Owsiański, Warszawa 2011.
- I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy*, t. 2, cz. 1: *II tura*, oprac. G. Majchrzak, J.M. Owsiański, Warszawa 2013.
- Andrzejewska A., *NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze – Oddział w Siedlcach. Kalendarium i wybór dokumentów*, cz. 1: *Od nadziei do interny*, Siedlce 2015.

⁶⁷ Na temat „Armenii” więcej zob. *Ludzie „Armenii”. Z dziejów podziemnej „Solidarności”*, red. G. Majchrzak, W. Stawiszyński, Kęty 2024.

- Archiwum Wiktora Kulerskiego. Dokumenty podziemnej „Solidarności” 1982–1986*, oprac. J. Olaszek, Warszawa 2018.
- Benken P., Dźwigał M., Stefaniak M., *Franciszka Skwirczyńskiego „tajna kronika” szczecińskiej „Solidarności” w latach 1980–1982*, Szczecin – Warszawa 2020.
- Bój to będzie ich ostatni*, „Wolność i Solidarność” 2013, nr 6.
- Bydgoszcz – marzec 1981. Dokumenty, komentarze, relacje*, oprac. K. Czabański, Warszawa 1987.
- Dokumenty Krajowej Komisji Porozumiewawczej i Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” (1980–1981)*, wybór M. Owsinski, oprac. T. Kozłowski, Warszawa 2012.
- Dokumenty naczelnych struktur regionalnych „Solidarności” Małopolska* [w:] *Solidarność Małopolska w podziemiu. Solidarność Regionu Małopolska w latach 1981–1989*, oprac. C. Brzoza, W. Bukowski, A. Roliński, Z. Solak, W.W. Wiśniewski, Kraków 1991.
- Dokumenty władz NSZZ „Solidarność” 1981–1989*, oprac. J. Olaszek, Warszawa 2010.
- Drugie Walne Zebranie Delegatów NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze 5–6 grudnia 1981 r. Część I stenogramu*, oprac. J. Galewski, Warszawa 2005, <http://archsol.pl/content/Publikacje.html>, dostęp 22 X 2024 r.
- Drugie Walne Zebranie Delegatów NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze 5–6 grudnia 1981 r. Część II stenogramu*, oprac. J. Galewski, Warszawa 2005, <http://archsol.pl/content/Publikacje.html>, dostęp 22 X 2024 r.
- Galewski J., *Wstęp do stenogramu Drugiego Walnego Zebrania Delegatów NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze 5–6 grudnia 1981 r.*, Warszawa 2005, <http://archsol.pl/content/Publikacje.html>, dostęp 22 X 2024 r.
- Gdański sierpień 1980. Rozmowy Komisji Rządowej z Międzyzakładowym Komitetem Założycielskim w Stoczni Gdańskiej (23–31 sierpnia 1980 r.)*, Warszawa 1981.
- Hałagida I., *NSZZ „Solidarność” Regionu Słupskiego (1980–1990)*, t. 2: *Dokumenty Komitetu Wojewódzkiego PZPR i Służby Bezpieczeństwa*, Gdańsk 2011.
- Katalog uchwał Zarządu Regionalnego NSZZ „Solidarność” w Gorzowie Wlkp.*, Gorzów Wielkopolski 1981.
- Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie 3–4 listopada 1981 r.*, red. T. Tabako, M. Włostowski, Warszawa 1999.
- Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 11–12 grudnia 1981 r.*, oprac. T. Tabako, Warszawa 1986.
- Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 11–12 grudnia 1981 r.*, oprac. T. Tabako, Warszawa 2003.
- Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 22–23 X 1981 r.*, Warszawa 1987.
- Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 23–24 marca 1981 r.*, Warszawa 1986.
- Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie 10–12 sierpnia 1981 r.*, oprac. J. Olaszek, Warszawa 2010–2011.
- Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 2–3 IX 1981 r.*, Warszawa 1988.
- Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 9–10 kwietnia 1981 r.*, red. T. Tabako, Warszawa 1996.
- Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 31 III – 1 IV 1981 r.*, Warszawa 1987.
- Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniu 4 czerwca 1981 r.*, Warszawa 1995.

- Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniu 23 kwietnia 1981 r.*, red. T. Tabako, M. Włostowski, Warszawa 1995.
- Kryptonim „Klan”. Służba Bezpieczeństwa wobec NSZZ „Solidarność” w Gdańsku*, t. 1: *Wrzesień 1980 – wrzesień 1981*, oprac. M. Kruk, R. Żydonik, współpraca S. Cenckiewicz, Warszawa – Gdańsk 2010.
- Kryptonim „Klan”. Służba Bezpieczeństwa wobec NSZZ „Solidarność” w Gdańsku*, t. 2: *I Krajowy Zjazd Delegatów*, oprac. D. Sokołowski, R. Żydonik, Gdańsk – Warszawa 2019.
- Kryptonim „Klan”. Służba Bezpieczeństwa wobec NSZZ „Solidarność” w Gdańsku*, t. 3: *Październik 1981 – listopad 1983*, oprac. R. Żydonik, Gdańsk – Warszawa 2024.
- Kryptonim „Pajęczyna”. Sprawa obiektowa na MKZ NSZZ „Solidarność” w Lesznie. Dokumenty*, wstęp i oprac. W. Handke, Poznań – Leszno 2008.
- Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, t. 2: *Dokumenty*, oprac. R. Gajos, K. Osinski, P. Rybarczyk, Bydgoszcz – Gdańsk – Warszawa 2013.
- Ku rejestracji NSZZ „Solidarność”. Wydarzenia w Sądzie Najwyższym 10 listopada 1980 r. Stenogram*, <http://archsol.pl/content/Publikacje.html>, dostęp 22 X 2024 r.
- Kurpierz T., Neja J., *„Solidarność” śląsko-dąbrowska 1980–1981. Szkic do monografii i dokumenty własne*, Katowice 2021.
- Narodziny „Solidarności”. Krajowa Komisja Porozumiewawcza 17 września – 10 listopada 1980 r.*, oprac. T. Kozłowski, Warszawa 2013.
- Nawrocki K., *Wokół elbląskiej „Solidarności”. Dokumenty*, Gdańsk 2011.
- „Nic tu nie jest nielegalne”. Sierpień '88 w dokumentach szczecińskiej Służby Bezpieczeństwa*, red. P. Knap, A. Kubaj, Szczecin 2009.
- Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” w Regionie Gorzów Wielkopolski w dokumentach*, t. 1: *1980–1981*, oprac. D.A. Rymar, Gorzów Wielkopolski 2011.
- Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” w Regionie Gorzów Wielkopolski w dokumentach*, t. 2: *Uzupełnienia za lata 1980–1981*, oprac. D.A. Rymar, Gorzów Wielkopolski 2012.
- Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” w Regionie Gorzów Wielkopolski w dokumentach*, t. 3: *1982–1986*, oprac. D.A. Rymar, Gorzów Wielkopolski 2012.
- Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” w Regionie Gorzów Wielkopolski w dokumentach*, t. 4: *1986–1990*, oprac. D.A. Rymar, Gorzów Wielkopolski 2014.
- Nieznane świadectwa. Opozycja i opór społeczny w województwie płockim w tajnych dokumentach Służby Bezpieczeństwa*, oprac. J. Pawłowicz, Toruń 2005.
- NSZZ „Solidarność” Małopolska w materiałach Służby Bezpieczeństwa. Wybór dokumentów*, oprac. C. Kuta, Kraków 2011.
- NSZZ „Solidarność” na Lubelszczyźnie*, oprac. M. Choma-Jusińska, M. Dąbrowski, Lublin 2011.
- NSZZ „Solidarność” Region Konin. Wybór dokumentów*, t. 1: *(1980–1981)*, oprac. K. Białecki, W. Handke, Poznań 2012.
- NSZZ „Solidarność” w Bełchatowie w dokumentach Służby Bezpieczeństwa w latach 1980–1989*, red. D. Rogut, Bełchatów 2010.
- NSZZ „Solidarność” w regionie łódzkim w dokumentach Służby Bezpieczeństwa 1980–1981*, oprac. S. Pilarski, R. Rabiega, Warszawa – Łódź 2010.
- Od strajków sierpniowych po stan wojenny. NSZZ „Solidarność” na Podkarpaciu w meldunkach sytuacyjnych KW MO w Krośnie oraz dokumentach i fotografiach*, red. S. Fryc, Jasło 2012.

- Operacja „Brama”. Komunikaty SB z obserwacji Bramy nr 2 Stoczni Gdańskiej*, oprac. J. Kufel, P. Ruchlewski, „Wolność i Solidarność” 2015, nr 8.
- Pierwsze Walne Zebranie Delegatów. Charakterystyki kandydatów do list wyborczych na: przewodniczącego zarządu, do zarządu część I i II, do komisji rewizyjnej, na delegatów na zjazd związku część I i II*, Warszawa 1981.
- Pierwsze Walne Zebranie Delegatów. Listy wyborcze kandydatów na: przewodniczącego zarządu, do zarządu część I i II, do komisji rewizyjnej, na delegatów na zjazd związku część I i II*, Warszawa 1981.
- Porozumienie w Bydgoszczy zawarte 17 kwietnia 1981 r. pomiędzy komisją działającą w imieniu rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Ogólnopolskim Komitetem Strajkowym Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność” w Bydgoszczy i Ogólnopolskim Komitetem Założycielskim NSZZ RI „Solidarność” przy udziale Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność”, Więź” 1981, nr 6.*
- Posiedzenie Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność” w dniu 28 stycznia 1981 roku w Gdańsku; Posiedzenie Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność” w dniu 29 stycznia 1981 r. w Rzeszowie*, oprac. A. Iwaszkiewicz, <http://archsol.pl/content/Publikacje.html>, dostęp 22 X 2024 r.
- Proces MRK „S”*, Warszawa 1985.
- Proces Radia Solidarność (24 stycznia – 17 lutego '83)*, Warszawa 1983.
- Protokoły porozumień – Gdańsk, Szczecin, Jastrzębie. Statut NSZZ „Solidarność”*, Warszawa 1980.
- Przeciw „Solidarności” 1980–1989. Rzeszowska opozycja w tajnych archiwach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, wybór i oprac. J. Draus, Z. Nawrocki, Rzeszów 2000.
- Pułtуска „Solidarność” 1980–1981. Wspomnienia i dokumenty*, red. i oprac. B. Potyraj, K. Wiśniewski, Pułtusk 2011.
- Radom – 3 grudnia 1981, „Krytyka” 1986, nr 21.*
- Reczek R., Radio Solidarność Regionu Wielkopolska. Dokumenty*, Poznań 2008.
- Ruzikowski T., Międzyzakładowy Robotniczy Komitet Solidarności. Relacje i dokumenty*, Warszawa 2015.
- „Solidarność” Małopolska 1980–1981*, wybór i oprac. M. Orski, A. Roliński, E. Zając, Kraków 2006.
- „Solidarność” Uniwersytetu Jagiellońskiego 1980–1989. Wybór dokumentów*, wstęp i oprac. T. Gąsowski, A. Roliński, Kraków 2010.
- „Solidarność” Ziemia Radomska w dokumentach 1980–1989*, oprac. M. Wierzbicki, Lublin 2011.
- Sprawy gospodarcze w dokumentach pierwszej Solidarności*, t. 1: 16 sierpnia 1980 – 30 czerwca 1981, oprac. J. Luszniwicz, A. Zawistowski, Warszawa 2008.
- Strumff T., A z drugiej strony*, „Wolność i Solidarność” 2015, nr 8.
- Strumff T., Początki*, „Meritum” 1981, nr 1.
- Szczecińskie posiedzenie KKP NSZZ „Solidarność”, 18–19 listopada 1980 r.*, oprac. A. Kubaj, Szczecin 2016.
- Właźlak W.P., „Solidarność”, opozycja i opór społeczny w Regionie Częstochowskim w dokumentach Służby Bezpieczeństwa (1980–1990). Wybór dokumentów*, Częstochowa 2012, <https://bibliotekanauki.pl/books/2035893>, dostęp 22 X 2024 r.
- Wojtkowiak W., Solidarność jarocińska w dokumentach*, Poznań – Kalisz 2010.

Wybór źródeł do historii „Solidarności” Oświaty i Wychowania 1980–1989, oprac. J. Żurek, Warszawa 2000.

Zapis procesu Janusza Pałubickiego 19 XI 1983 – 16 XII 1983, Warszawa 1986.

Zapis rokowań gdańskich. Sierpień 1980, oprac. A. Drzycimski, T. Skutnik, Paryż [około 1987].

Zapis wydarzeń Gdańsk – Sierpień 1980. Dokumenty, oprac. A. Drzycimski, T. Skutnik, Warszawa 1999.

Opracowania

Biogramy do stenogramu Drugiego Walnego Zebrania Delegatów NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze 5–6 grudnia 1981 r., [oprac. J. Galewski, Warszawa 2005], <http://archsol.pl/content/Publikacje.html>, dostęp 22 X 2024 r.

Ludzie „Armenii”. Z dziejów podziemnej „Solidarności”, red. G. Majchrzak, W. Stawiszyński, Kęty 2024.

Majchrzak G., *Niezależna działalność radiowa pod szyldem „Solidarności” 1980–1989* [w:] *NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, t. 2: *Ruch społeczny*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010.

Majchrzak G., *Rozpracowanie organów kierowniczych NSZZ „Solidarność” przez Służbę Bezpieczeństwa 1980–1982*, Warszawa 2021.

Majchrzak G., *Taśmy radomskie, „Wolność i Solidarność” 2013*, nr 6.

STRESZCZENIE

Wiele materiałów NSZZ „Solidarność” czy szerzej – dotyczących jej historii, wciąż nie zostało wydanych. Zdecydowanie lepsza sytuacja kształtuje się dla okresu legalnej działalności Związku niż późniejszej walki podziemnej. Jednak i tutaj możemy mówić o poważnych brakach, ponieważ poza dokumentami władz krajowych (KKP, KK czy I KZD) nie udało się opublikować wielu istotnych źródeł, szczególnie ze struktur szczebla regionalnego. Gorzej wygląda kwestia edycji dotyczących konspiracyjnej działalności „Solidarności”, np. posiedzeń jej władz, które – z oczywistych względów – nie były ani rejestrowane (nagrywane), ani nawet protokolowane. Główny problem w przygotowaniu źródeł proveniencji solidarnościowej do druku pojawia się już na samym początku prac i związany jest ze znacznym rozproszeniem materiałów archiwalnych. Niemniej nadal możliwe jest wydanie nowych cennych archiwaliów do historii „Solidarności”, zwłaszcza z tzw. karnawału. Paradoksalnie pomocne w tym będą materiały wytworzone w toku pracy Służby Bezpieczeństwa, która dokumentowała działalność zwalczanego (rozpracowywanego) przez siebie Związku. Do opracowania i opublikowania nowych książek źródłowych potrzebne są jednak zainteresowane tym instytucje oraz pieniądze. Wobec braku środków na działalność niezwykle zasłużonego w tej materii Stowarzyszenia „Archiwum Solidarności” taką instytucją wydaje się być przede wszystkim Instytut Pamięci Narodowej, współpracujący zresztą od ponad dekady z ww. stowarzyszeniem.

Słowa kluczowe: NSZZ „Solidarność”, historia, źródła, edycja.

ABSTRACT

Much of the NSZZ Solidarity material, or more broadly – material concerning its history, has yet to be published. The situation is definitely better for the period the union was legally active than for its later underground struggle. However, even here we can speak about serious deficiencies, because apart from the documents of the national authorities (National Coordinating Commission: *Krajowa Komisja Porozumiewawcza*, KKP; National Commission: *Komisja Krajowa*, KK; or the First National Delegates Convention: *I Krajowy Zjazd Delegatów*, I KZD), it was not possible to publish many important sources, especially from regional level structures. The problem looks worse for editing sources concerning the underground activity of the Union, e.g., the meetings of its leaders, which – for obvious reasons – were not registered (recorded), nor were minutes taken. The chief problem in preparing sources of Solidarity provenance for print appears at the very beginning of the work and is connected to the considerable dispersion of archival materials. Nevertheless, it is still possible to publish new valuable archival materials for the history of Solidarity, especially from the so-called Solidarity “carnival” [the sixteen month period of agreement with the authorities before martial law was enacted]. Paradoxically, materials produced in the course of the work of the Security Service, which documented the activities of the Union it was combatting (surveilling), will be helpful in this. However, in order to compile and publish new source books, interested institutions and money are needed. In view of the lack of funds for the activities of the extremely deserving Society of Solidarity Archives in this matter, the Institute of National Remembrance, first and foremost, seems to be such an institution, as one which has cooperated with the aforementioned society for over a decade.

Keywords: NSZZ “Solidarność” (Solidarity), history, sources, edition.